

26. Shcherban, O. (2010), *Hlynyanyi posud – atrybut vesilnoho obryadu Poltavshchyny (XIX–XX stolittya)* [Earthenware Crockery as an Attribute of the Wedding Ritual in Poltava region (XIXth–XXth cc.)], part 2, Berehynya, pp. 16–23. (in Ukrainian).
27. Reinfuss, R. (1955), *Garncarstwo ludowe* [Folk Pottery], Warszawa, Sztuka. (in Polish).
28. Vondrušková, A. and Vondruška, V. (1987), *Tradycje twórczości ludowej. Ludowa kultura materialna w Czechach i na Morawach* [Traditions of Folklore. Folk Material Culture in Czech Republic and Moravia], Artia, Interpress. (in Polish).

УДК 746.4:7.041.6 (477.8)

Тетяна Куцир

ВЕРХНІЙ ПОЛОТНЯНИЙ ОДЯГ ОПІЛЛЯ

У статті досліджено особливості верхнього народного одягу, виготовленого з полотна, який побутував на Опіллі у кінці XIX – на початку XX ст. Розглянуто матеріали, які використовувались для його пошиття, характерний крій та способи декорування. Окреслено значення полотняного одягу у комплексі народного вбрання Опілля, принципи його поєднання з іншими компонентами. Особливу увагу приділено полотнянці, її видовій специфіці, конструктивним та художнім особливостям.

Ключові слова: полотняний одяг, компоненти народного вбрання, Опілля, полотнянка.

Татьяна Куцыр

ВЕРХНЯЯ ПОЛОТНЯНАЯ ОДЕЖДА ОПОЛЬЯ

В статье исследованы особенности верхней народной одежды, изготовленной из полотна, которая была в употреблении на Ополье в конце XIX – в начале XX вв. Рассмотрены ткани, из которых она шилась, характерный крой и способы декорирования. Обозначено значение полотняной одежды в комплексе народного костюма Ополья, принципы сочетания с ее другими компонентами. Отдельное внимание уделено полотнянке, ее видовой специфике, конструктивным и художественным особенностям.

Ключевые слова: полотняная одежда, компоненты народного костюма, Ополье, полотнянка.

Tetiana Kutsyr

THE LINEN OVERCLOTHES FROM OPILLIA

In this paper different kind of linen overclothes from Opillia in the late XIX – early XX centuries is discussed. There were a widespread the jacket with its local variations – “caftan” and “catanka” and canvas coat which called “polotnianka” and “plakhta” in Opillia. The jacket had buttons and the canvas coat hadn't. Its front parts was tied belt – “kraika”. They were made of linen, hemp or fabrics with combined raw materials. Fabrics with linen and twill weave were often used for this aim.

Jackets, caftans had cut back with small pleats and catankas had straight back and were made of white and blue or white and red striped fabrics. This over clothes were made of blue or grey woolen cloth, thin woolen material, cherry, dark blue or black velvet or silk in urban clothes. Jackets, caftans and catankas were the part of festive folk costume, on weekdays people usually wore polotnians.

Polotnians were Opillia's widespread male and female comfortable and practical over clothes, which has been in used for 30–40's XX century. They were common in Lviv region: Peremyshliany, Zolochiv, Mykolaiv, Pustomyty, Gorodok, Javoriv, Zhovkva and Busk districts. They

weren't worn on the territory of Ivano-Frankivsk's and Ternopil's Opillia. There were the long polotninkas the length of which was near 1 m, the middle length – to mid-thigh (near 75–80 cm) and short polotniankas (near 55–60 cm). Female polotniankas were made much more fitted with inserts called “whiskers” on the sides. As opposed to polotnianka, plakhta hadn't “whiskers”, its back was straight.

Principles of composition Opillia's canvas overclothes are very simple. There are all lines due to cuts highlighted by front band. Decorative seams may be collocate one or two rows. The tailor has used one or more different types of stitches in the handiwork. The color of stitches was a contrast to the white linen – black or scarlet. Details of polotnianka may be connected by openwork and it creates complementary decorative lines and imparts handiwork lightness.

Key words: *linen clothes, components of folk costume, Opillia, polotnianka.*

В останні роки спостерігається значне зацікавлення народним вбранням. Воно постає як засіб підкреслення національної ідентичності. Українські дизайнери демонструють широкі можливості використання народного крою, декору, варіативності поєднання компонентів у цілісний ансамбль сучасного одягу. Вивчення усіх аспектів творення народного вбрання та його функціонування залишається гостро актуальним. До таких зараховуємо верхній полотняний одяг Опілля чоловічого та жіночого комплексу вбрання.

У другій половині XIX ст. полотняний верхній одяг Опілля вивчав Я. Головацький [7; 8], виділяючи куртки, кафтани, катанки, полотнянки та плахти, окреслюючи особливості матеріалу, з якого вони були пошиті, специфіку їх крою, декору та застосування у комплексі народного вбрання. Проте, з другої половини XX ст. зацікавлення опільським полотняним одягом зменшується. У працях Г. Маслової [15], І. Гургули [9], К. Матейко [16], М. Білан та Г. Стельмашук [2], Т. Ніколаєвої [19], О. Косминої [12] він лише побіжно згадується у контексті вивчення ширших питань ансамблевості народного вбрання, або ж у комплексних працях, присвячених народній вишивці [10; 3].

Мета статті – вивчити полотняний опільський верхній одяг, зокрема матеріали, які використовувались для його пошиття, крою, притаманного йому декору. Найбільше уваги у статті приділено полотнянці – компоненту вбрання, який, як відомо, до цього часу був поширений лише на території Опілля та дійшов до нас у кількох музейних колекціях Львова¹, Києва² та приватних збірках.

На Опіллі у кінці XIX – на початку XX ст. широко вживаним був такий полотняний одяг, як “куртка”, “кафтан”, “катанка”, “полотнянка” чи “плахта”. Для їх пошиття використовували конопляні, лляні чи тканини із комбінованим складом сировини полотняного чи чинуватого переплетення. Ляне полотно краще тримало форму, водночас надаючи виробам холодного полиску, тоді як конопляне було еластичнішим, м'якшим, краще облягало фігуру та відзначалося теплими відтінками – від темно-бежевого (небіленого, яке вживали зазвичай для щоденного одягу) до різних відтінків світлої охри, вживаного у святковому комплексі та для пошиття плахт. Окрім того, їх об'єднує прямоспинний крій, вирішення пілочок, які, найчастіше, скріплювались за допомогою поясів, крайок, ременів.

Куртки, кафтани та катанки прямоспинного крою шили із тонкого чинуватого полотна [17, с. 75] у синю або червону смужку. У міському вбранні ці компоненти виконувались із синього або сірого півсукна, тонкої вовняної тканини, оксамиту чи шовку [8, с. 17]. Для них був притаманний широкий комір із вилогами попереду, який могли вирішувати у контрастних до основи кольорах. Дослідники початку XX ст. “катанкою” називають поширену на південному сході Галичини безрукавку, яку порівнюють із кептарем гірських районів [4, с. 141]. Проте, у працях другої половини XIX ст. “катанка” – це верхній жіночий одяг з рукавами, з прямою спинкою, яку могли поширювати від талії за допомогою “вусів”, із пілочками, які находили одна на одну та скріплювалися за допомогою крайки [9, с. 51]. Як і в міському вбранні, кафтани

¹ Музей етнографії та художнього промислу ІН НАНУ (МЕХП); Львівський історичний музей (ЛІМ); Національний музей у Львові ім. А. Шептицького (НМЛ).

² Український центр народної культури “Музей Івана Гончара” (МІГ).

та катанки народного комплексу відрізнялися кроєм: катанки зберегли давній прямоспинний крій, тоді як кафтани та куртки кроїлись із відрізною спинкою, яка від талії густо збиралась у складки. Ці два компоненти народного вбрання найчастіше згадуються як одяг святковий [7, с. 51; 28, с. 41], тоді як при роботі надавали перевагу полотнянкам.

Куртка за кроєм була різновидом короткого кафтана [17, с. 83] чи “козакина” – верхнього одягу з широкою баскою, невисоким стоячим прямим коміром і дрібним рясуванням на відрізній спинці від лінії талії, який зашпилювався на гачки та щільно облягав верхню частину тіла [1, с. 182]. Як літній варіант у комплексі чоловічого та жіночого вбрання він шився найчастіше зі смугастого (рідше – з білого) полотна зовсім коротким, або з пришивними полами, густо рясованими, які ледь сягали до половини стегна [8, с. 54]. Схожі куртки із назвою “спрани – курмани”, пошиті із сукна, носили у сусідньому з Опіллям районі Чорткова на Західному Поділлі [8, с. 54].

Якщо на теренах південно-східного Опілля (Бережанський та Козівський райони Тернопільської обл.) у пошитті катанок та кафтанників віддавали перевагу смугастим чинуватим тканинам, то на півдні Опілля, у Рогатинському та Галицькому районах Івано-Франківської обл. жіноче верхнє вбрання виконувалось із тонкого доморобного сукна й отримало назву “спенцера”. За типом крою спенцер був близьким як до полотняного верхнього одягу, так і до сукняних жіночих сіраків. Він був скроєним до талії, із прямою спинкою з двома вусами по боках [17, с. 99]. Спенцер застібався на гудзики та мав округле викінчення горловини без коміра і вилог, характерних для сіраків, проте за багатством оздоби плетеними вовняними шнурами і різнобарвною вишивкою був ближчим до останніх, аніж до катанок, оздобою яких слугували лише лінії крою та різнобарвні плетені або ткані пояси. На Городоччині Львівської області були поширені спенцери, пошиті із доморобного полотна (найчастіше лляного), які за кроєм відповідали коротким полотнянкам, єдиною оздобою яких були нашиті дрібні скляні кольорові гудзики [14, арк. 9].

На території Жовківського, Золочівського, Пустомитівського районів Львівської області жінки одягали у свята сукняні та полотняні катанки, останні з яких отримали тут назву “літника” та іноді шились із промислових тканин синього кольору, а також полотнянки, які вдягали у будень при роботі [7, с. 51].

Жіночі жупани довжиною до середини стегна набули поширення у святковому жіночому вбранні Опілля у 20–30-х рр. ХХ ст. У них були використані елементи крою та вирішення конструктивних деталей катанок попереднього періоду, а саме: спинки та пілочок, перша з яких часто була прямою, або ж наслідувала прямоспинний крій, а пілочки були скроєні по діагоналі та найчастіше скріплювались за допомогою гачків. Часто жупани не мали коміра, як і катанки, хоча іноді зустрічаються зразки із великим округлим коміром, близьким до міських кафтанників.

У комплексі чоловічого вбрання із чинуватих тканин у сині чи червоні смужки або білого полотна шили куртки – короткий верхній одяг до талії або з пришивними полами, які сягали половини стегна [7, с. 54]. Прямоспинний крій, пілочки, які могли з’єднуватися за допомогою гачків, або ж знаходити одна на одну та скріплюватися поясом, вибір тканин ріднить їх із жіночими катанками.

Полотнянка – поширений на території Опілля чоловічий та жіночий верхній одяг, зручний та практичний компонент комплексу вбрання, який носили до 30–40-х рр. ХХ ст., хоча наймасовіше і найширше її використовували у ХІХ ст. Декоративне вирішення полотнянки було стриманим, проте сьогодні цей одяг викликає значне зацікавлення оригінальним кроєм, варіативністю моделювання, лаконічним, проте художньо-виразним декором, спрямованим на підкреслення конструктивних деталей виробу, та оригінальним звучанням у комплексі народного вбрання.

Одна з перших згадок про полотнянку з’явилась у праці Я. Головацького [7], матеріал для якої дослідник збирав у 30-х – на початку 40-х рр. ХІХ ст. [11, с. 186]. Ареал поширення цього верхнього одягу етнограф обмежує Львівським повітом і прилеглими до нього територіями: Бережанським (біля Бібрки, Вибранівки та ін.), Золочівським (біля Глинян, Бузька), Жовківським і Перемишлянським повітами (біля Куликів, Жовкви, Потелича,

Любачева, Яворова та ін.) [7, с. 44]. Я. Головацький припускав, що полотнянки запозичені мешканцями Опілля від поляків, які у великій кількості селились особливо в Перемишлянському, Жовківському та Львівському повітах. Українці ж надавали перевагу у пошитті верхнього одягу сукну [7, с. 44].

Підтвердженням думки Я. Головацького можна вважати свідчення Ульріха фон Вердума, мандрівника із Фрісландії, провінції на півночі Нідерландів, який здійснив свою мандрівку Україною у 1670–1672 рр. Він детально зупиняється на описі жіночого та чоловічого сукняного одягу, відмінності у крої між різними його видами, оздобі кожухів, поряд з тим зазначаючи, що влітку селяни ходять лише у сорочках [21, с. 46–47]. Це може означати, що полотнянки не вживали до того, як на теренах Опілля не почали масово селитися поляки.

Думку Я. Головацького щодо запозичення цього компонента одягу поділяв також Хв. Вовк. Він писав, що полотнянка походить від старовинного польського одягу чемліту чи камлоту, поширеного вже у XVI ст. Полотнянка, на його думку, є видозміною свити, пошитою із лляного чи конопляного полотна, а ареал її поширення обмежується галицькою рівниною [5, с. 586–587]. Близький до полотнянки чемліт, згадуваний також Б. Познанським [20, с. 206], носили у селах навколо Києва. Чемліт мав чимало спільних рис із полотнянкою, а саме: крій вусами, досить вузькі рукави, комір-стійку; проте були і відмінності: шився він із тонкого сукна, оздоблювався чорними смугами по стійці і обшлагах та носився під свитою, тоді як полотнянка чи плахта (різновид полотнянки без вусів) одягалась як самостійний верхній одяг чи поверх кожуха. Згідно іншого джерела, чемліт був колись переважно жіночим одягом, шився із тонкого фабричного сукна з коміром та вилогами на рукавах і оздоблювався інколи, окрім чорного сукна, барвистими вовняними нитками [6, с. 412].

Конструктивну спорідненість зі свитою відзначає і польський дослідник А. Фішер. Він називає полотнянку “літньою свитою”, яку носили на цілому Опіллі і Розточчі, а взимку – сукняний одяг чи кожух, для надання комплексу вбрання святкового вигляду [26, с. 62], а інший польський етнограф, О. Кольберг називає її “полотняною сукманою” [27, с. 45]. Ймовірно, дослідник мав на меті підкреслити спільний принцип їх крою, а саме відрізу спинку, яка ззаду густо призбиралась [17, с. 97], а також виділити спільний для них принцип декоративної оздоби, яка у сукмані, як і в полотнянці, підкреслювала лінії крою [14, арк. 9].

У дослідників другої половини XX ст. розходяться думки щодо часових меж появи полотнянки, а також визначення її типологічних особливостей. Так, полотнянку називають новою формою верхнього жіночого та чоловічого одягу (не уточнюючи, коли саме ця форма з'явилась), яка буває довгою чи короткою, зі вставними клинами та складками, чи без них, прикрашена або гладка [9, с. 12]. Згідно іншого джерела, полотнянка була найстарішим видом довгополого полотняного одягу, перші згадки про який зустрічаються у документах XV ст., проте загальнозживаним він став лише у XVI–XVII ст. [16, с. 111]. Виділяли довгу полотнянку, прямоспинну плахту, яку одягали поверх кожуха, та короткий кабат [16, с. 111]. Дослідники цього періоду також відзначали подібність крою полотнянки із кроєм верхнього плечового одягу із сукна та виділяли з-поміж них ті, які не прикрашались і декоровані кольоровим шнуром, аплікацією, вишивкою [24, с. XVIII]. Яворівські полотнянки згадуються лише як доповнення до кожуха, що одягався лише у дощову та снігову погоду [25, с. 59]. Цей полотняний верхній одяг інколи лише згадується як компонент опільського народного вбрання [23, с. 527; 2, с. 202; 12, с. 41; 22, с. 155], а іноді цілком випадає з поля зору дослідників [13; 26].

Отже, протягом другої половини XIX – XXI ст. спостерігається послідовне зменшення уваги до полотнянки. Найбільше інформації про неї надає Я. Головацький [8, с. 44], тоді як наступних дослідників значною мірою цікавило її походження [5, с. 586–587; 16, с. 111] чи практичне застосування одного з її підвидів [9, с. 12]. Проте, цілком слушною та обґрунтованою є думка про спорідненість крою верхнього сукняного одягу та полотнянки, а також виділення її основних типів крою: з вусами та відрізною спинкою.

Поширення полотнянок слід обмежити Перемишлянським, Золочівським, Миколаївським, Пустомитівським, Городоцьким, Яворівським, Жовківським та Буським районами Львівської області, оскільки свідчення про їх використання в Опіллі Тернопільської та Івано-Франківської областей відсутні. Таке районування відповідає свідченням

Я. Головацького [8, с. 44] і Хв. Вовка [5, с. 586–587] з одного боку, збереженим у музеях пам'яткам та фотоматеріалам – з іншого.

Для пошиття цього верхнього одягу використовували домоткане полотно простого або чинуватого переплетення [27, с. 45]. Територіально полотно чинуватого переплетення застосовувалось найчастіше у Яворівському районі, інколи – у Жовківському, тоді як із рухом на схід перевага віддавалась полотну простого переплетення. На території Городоцького району, де здавна вирощували льон, у пошитті верхнього одягу найчастіше використовували тонке лляне полотно [14, арк. 1–2]. Тканина могла бути лляною чи конопляною, або ж поєднувати лляні і конопляні волокна у різних пропорціях. Інколи підкладка полотнянки могла бути пошита із грубшого полотна, тоді як верх – з тоншого, якіснішого¹, хоча частіше і верх, і підкладка кроїлись із того самого полотна², або ж полотнянка не мала підкладки взагалі³.

Були довгі полотнянки, довжиною $\approx 1-1,20$ м⁴, середньої довжини – до середини стегна ($\approx 75-80$ см)⁵ та короткі ($\approx 55-60$ см)⁶. Жіночі полотнянки зазвичай кроїлись більш приталеними, із вусами ззаду, або вставками у боках. На думку дослідників, самі ці вуса відрізняли полотнянку від прямоспинної плахти [8, с. 44]. Окрім того, у Пустомитівському районі Львівської області носили “полотінки” – чоловічі полотняні кафтани середньої довжини [17, с. 96], а також полотнянки із відрізною спинкою у Буському районі Львівської області [27, с. 45].

Крій чоловічої короткої полотнянки був схожий на крій тунікоподібної сорочки. Перегнуте полотнище потрібної довжини залишали суцільною зі спинки та розрізали на дві поли попереду, пришиваючи рукави, комір-стійку або виложистий комір. Часто короткі полотнянки кроїлись із підкладкою, для якої використовували таке ж по якості і за кроєм полотно. Вони також могли мати одну зовнішню кишеню.

Жіночий крій короткої форми полотнянки був складнішим. Полотно перегинали, розрізали на дві пілки та підкрюювали спинку таким чином, щоб вона була вужчою за пілочки. Це дозволяло пілочкам знаходити одна на одну по діагоналі. Крім того, частково формувався і суцільнокросений рукав з того ж полотнища, який надточувався до потрібної довжини вже з іншого шматка тканини. Виріб кроївся згідно з параметрами власниці щільно прилягаючим у талії і розширювався до стегон⁷. Талія могла бути підкреслена двома бічними вусами, розміщеними симетрично по боках⁸. До горловини жіночої полотнянки, як і чоловічої, пришивали комір-стійку або невеличкий виложистий комірець, до якого з основного полотна пілок формували неширокі вилоги.

Одяг, пошитий до талії та розширений від неї, був найбільш зручним і тому широко використовувався у побуті. Він тісно облягав корпус і, разом з тим, розширювався до низу, та, маючи відносно невелику довжину, не заважав при роботі [15, с. 705]. Цим і пояснюється повсюдне на Опіллі використання коротких полотнянок у щоденному вбранні.

¹ Свита чоловіча святкова. с. Черниче Жидачівського району Львівської області. Поч. XX ст. ЛІМ – 8545 ТК – 2830.

² Верхній одяг з конопляно-лляного полотна. с. Копань Бібрського району Львівської обл. (тепер Золочівського району Львівської обл.). Поч. XX ст. ЛІМ – 2116 ТК – 1947; Каптан чоловічий. Львівська обл. 20-ті рр. XX ст. ЛІМ – 1907 ТК – 1953; Полотнянка чоловіча. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 2191 ТК – 1950.

³ Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 2358 ТК – 1985; Кафтан чоловічий. с. Новий Яр Яворівського району Львівської обл. ≈ 1917 р. ЛІМ – 3218 ТК – 2254.

⁴ Верхній одяг з конопляно-лляного полотна. с. Копань Бібрського району Львівської обл. (тепер Золочівського району Львівської обл.). Поч. XX ст. ЛІМ – 2116 ТК – 1947; Кафтан чоловічий. с. Новий Яр Яворівського району Львівської обл. ≈ 1917 р. ЛІМ – 3218 ТК – 2254; Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 2191 ТК – 1950; Свита чоловіча святкова. с. Черниче Жидачівського району Львівської області. Поч. XX ст. ЛІМ – 8545 ТК – 2830.

⁵ Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 1985 ТК – 3763; Полотнянка чоловіча. Львівщина. Кін. XIX – поч. XX ст. ЛІМ – 2358 ТК – 1985.

⁶ Кабат жіночий. с. Добростани Яворівського району Львівської обл. Друга пол. XIX ст. ЛІМ – 2088 ТК – 782; Кабат жіночий. с. Яблунівка Буського району Львівської обл. Робота Теклі Степанівни Ковалик. Поч. XX ст. ЛІМ – 1965 ТК – 783; Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 1965 ТК – 799.

⁷ Кабат жіночий. с. Яблунівка Буського району Львівської обл. Робота Теклі Степанівни Ковалик. Поч. XX ст. ЛІМ – 1965 ТК – 783; Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 1965 ТК – 799.

⁸ Кабат жіночий. с. Добростани Яворівського району Львівської обл. Др. пол. XIX ст. ЛІМ – 2088 ТК – 782.

Полотнянки середньої довжини складають найменш чисельну групу і були поширені у тих селах, які межують із Підгір'ям (частково Миколаївському та частково Перемишлянському районах Львівської області). Збереглися жіночі полотнянки середньої довжини. Їх крій відрізняється від коротких прямим силуетом, а оздоба – більшим багатством та різноманітністю. Розглянемо два відмінних типи крою полотнянки середньої довжини. У першому випадку зберігається тип крою, притаманний коротким полотнянкам, а саме: її спинка і пілочки формуються із суцільного полотна, перегнутого і розрізаного на дві частини, у боки вставлені вуса, проте ширина спинки дорівнює ширині пілочок, які не перекривають одна одну по діагоналі, а лише стикаються. Горловина викінчена стійкою, повністю оздобленою вишивкою¹. В ускладненому варіанті бічні вуса відсутні, тоді як спинка кроїться за принципом свити “із проходкою” [2, с. 83]: спинка підрізається в районі талії по прямій, куди вставляються вуса, а стійка чи комір відсутні. Горловину оздоблює лише суцільна із пілочками вузька смуга орнаменту².

Відповідно до того, вдягали полотнянки на щодень чи на свято, використовували різної якості тканину при практично незмінному крої. Проте, у випадку із довгими полотнянками, з'являється підвид, призначення якого зумовлює його крій. Як уже зазначалося, полотнянки нерідко одягали взимку поверх кожухів для захисту останнього від негоди. У такому випадку до крою із бічними вусами додавалися розрізи при талії, щоб ховати руки у кишені кожуха³.

Довгі ж полотнянки, які використовувались як верхній одяг, самостійно кроїлись аналогічно до попередніх типів, а саме: з бічними вусами, поширюючи поділ за рахунок не одного, а двох однакового розміру вусів, вшитих у боки симетрично⁴, або ж один з них міг бути більшого розміру, а другий – меншого⁵ з коміром чи стійкою, іноді доповнювалися зовнішніми кишенями⁶; скроєні за принципом свити “з прохідкою” без коміра із вилогами на рукавах⁷. Біля коміра полотнянка могла заціпатись на невеликий гудзик⁸, але найчастіше поли скріплювали за допомогою пояса.

Принципи оздоби полотнянки графічно прості. Перш за все, це усі лінії, зумовлені особливостями крою, підкреслені прокладеними зовні виробу швами “вперед голка” та “назад голка”. Нерідко, ці шви розміщувались попарно, найчастіше уздовж пілок та по краю стійки і виконувались контрастними, темними чорними або яскраво-червоними нитками⁹. По низу коротких та середньої довжини полотнянок залишали невеличкі розпірки, також оздоблені декоративними швами, до яких, окрім зазначених, додавали “ланцюжок”¹⁰ та “петельний шов”. Рукави до основи виробу могли пришивати за допомогою контрастного змережування, створюючи тим самим додаткову вертикальну декоративну лінію.

Не слід забувати про декоративні тканини чинуватого переплетення, які використовували для пошиття полотнянок. Вони мали щільнішу структуру, ніж з полотняним переплетенням, а утворені на них візерунки (“ялиночки”, “квадрати”, “шахівки”, “ромбики”) створювали додаткову гру світла і тіні. Доповнені змережуванням чи прокладеними уздовж ліній крою швами, такі полотнянки надавали народному вбранню святкового вигляду.

Відомі випадки, коли для пошиття цього верхнього одягу використовували тканину, переткану однією чи кількома червоними смугами, які, зазвичай, розміщували у нижній частині виробу. Наприклад, полотнянка із Жовківського району Львівської обл. оздоблена тканю

¹ Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 1985 ТК – 3763.

² Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 2358 ТК – 1985.

³ Кафтан чоловічий. с. Новий Яр Яворівського району Львівської обл. ≈ 1917 р. ЛІМ – 3218 ТК – 2254.

⁴ Свита чоловіча святкова. с. Черниче Жидачівського району Львівської області. Поч. XX ст. ЛІМ – 8545 ТК – 2830.

⁵ Верхній одяг з конопляно-лляного полотна. с. Копань Бібрського району Львівської обл. (тепер Золочівського району Львівської обл.). Поч. XX ст. ЛІМ – 2116 ТК – 1947.

⁶ Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 2191 ТК – 1950.

⁷ Каптан чоловічий. Львівська обл. 20-ті рр. XX ст. ЛІМ ТК – 1952.

⁸ Свита чоловіча святкова. с. Черниче Жидачівського району Львівської області. Поч. XX ст. ЛІМ – 8545 ТК – 2830.

⁹ Полотнянка. Львівщина. Поч. XX ст. ЛІМ – 1965 ТК – 799.

¹⁰ Кабат чоловічий. Львівська обл. Поч. XX ст. ЛІМ – 1986 ТК – 781.

червоною смугою по долу, а її конструктивні деталі з'єднані за допомогою змережування білими нитками¹.

Для виконання декоративних швів на полотнянках використовували бавовняні червоні та чорні, білі лляні або чорні вовняні нитки.

Найменш оздобленими залишалися довгі полотнянки. Полотнянка, пошита у 30-х рр. ХХ ст., мала комір, вишитий вузькою смугою орнаменту, виконаного хрестиком чорними нитками. Її візерунок дуже простий – це чергування квадратів, із вписаними в них ромбами і косими хрестами². Значно більше декору у коротких чоловічих та середньої довжини жіночих полотнянках початку ХХ ст. У першому випадку вишивка хрестиком, півхрестиком, гладдю, набируванням, машинним швом червоними та чорними нитками розміщується на стійці та кишені. Композиція останньої стає композиційним центром виробу, знаходячи своє продовження на пілці за допомогою смуг із китицями на кінці, які виходять від її осереддя, тоді як орнаментальна смуга стійки доповнює центральну, повторюючи основні її мотиви³.

Найбільш ускладненим є композиційне вирішення середньої довжини жіночих полотнянок. Воно будується на ритмі горизонтальних орнаментальних смуг із вертикальними, які відповідають лініям зшивання основних деталей крою⁴, або ж акцентують увагу на вилогах рукавів та стійці⁵. Таке вирішення не порушує загальної структури виробу, а урізноманітнює і доповнює її.

Порівняння полотнянки з іншим верхнім одягом Опілля може продемонструвати внутрішню єдність принципів побудови верхнього одягу та виявити окремі їх характерні особливості. Їх загальний силует, незалежно від типологічної групи, залишається практично незмінним. Для чоловіків – це одяг прямого або злегка розширеного до низу крою, тоді як жіночий сильно приталений зі значно поширеним вусами подолом. Відповідно до матеріалу, з якого вона шилась, полотнянка близька до яворівського кабата. В окремих кабатах, пошитих із доморобного полотна у кінці ХІХ ст., рукав викроєний за тим самим принципом, що й у полотнянки, тобто із тієї ж тканини, що й пілочки та спинка, до якої дошивалось полотно до потрібної довжини⁶. Горловина кабату могла мати вузьку стійку або ж вирішуватись за допомогою обшивки, так само, як і в окремих полотнянках. Проте жіночі яворівські кабати значно менш приталені, а оздоблення пілок і низу виробу – яскравіше та багатше. Вони зазвичай зашпилювались на ряд гудзиків, тоді у полотнянці пілочки скріплювались найчастіше за допомогою пояса.

Полотнянки, пошиті за принципом свити “із прохідкою”, близькі до крою сіраків, опанч та капот, проте їхнє декоративне вирішення докорінно відмінне. Якщо перші вражають нашитими смугами кольорових шнурів, аплікативними мотивами, а капоти – смушковими вилогами і золотим позументом, полотнянка оздоблювалась лише вузькими стрічковими швами контрастного кольору, або залишалася зовсім чистою. Верхній одяг, який шився із сукна, найчастіше кроїли з великим коміром та вилогами, опанчу – з “бородицею”, яка мала скоріше декоративне, аніж практичне значення, тоді як полотнянки могли мати невеликі стійку чи виложистий комір.

Хоча у способах і масштабах декорування полотнянка поступається сукняному верхньому одягу, її значення у загальному комплексі народного вбрання значне. Оздоблена найчастіше лише по краю пілок та по низу, вона надавала жіночій постаті скульптурної монументальності, підкреслюючи її талію, виділену кроєм та доповнену контрастним (найчастіше, червоним) поясом. Маючи багато спільного у крої з опільськими варіантами свити (опанчами і сіраками), полотнянка була більш легшим їх варіантом, не лише у тому значенні, що вона менше зігрівала, а й щодо загального декоративного навантаження у комплексі

¹ Полотнянка. Жовківський район Львівської обл. Поч. ХХ ст. Приватна колекція Р. Гунди (м. Львів).

² Свита чоловіча святкова. с. Черниче Жидачівського району Львівської області. Поч. ХХ ст. ЛІМ – 8545 ТК – 2830.

³ Полотняний верхній одяг (“спенцер”). с. Добростани Яворівського району Львівської обл. Кін. ХІХ – поч. ХХ ст. ЛІМ – 2088 ТК – 786.

⁴ Полотнянка. Львівщина. Поч. ХХ ст. ЛІМ – 2358 ТК – 1985.

⁵ Полотнянка. Львівщина. Поч. ХХ ст. ЛІМ – 1985 ТК – 3763.

⁶ Кабат чоловічий. Львівська обл. Поч. ХХ ст. ЛІМ – 1986 ТК – 781.

народного вбрання. З одного боку, вона була своєрідною паузою між композиційно навантаженою пазухою із гаптованим чи вишиваним комірцем, під яким у декілька рядів розміщувалось щире чи скляне намисто, та барвистою вибійчаною спідницею із білою запаскою (в одному варіанті комплексу), або ж доповнювала контраст поясного одягу темної спідниці і світлої запаски (в іншому варіанті). З іншого, слід виділити інтегруючу функцію полотнянки, яка збирала в єдиний цілісний образ різноманітні фактури, присутні у ньому: оздоблену вишивкою сорочку та запаску, темну катанку і спідницю, яка також могла бути вибійчаною, а також з'ємні нашійні прикраси.

Композиційне значення полотнянки залежало також від її довжини. Короткі та середньої довжини, вони перебували у безпосередньому зв'язку із поясным одягом, доповнюючи чи контрастуючи із ним, тоді як довгі огортали постать цілком, надаючи їй святково-монументального, узагальнено-урочистого звучання.

Отже, полотняний одяг з його варіативністю та різноманітністю демонструє оригінальність розвитку народного вбрання, у якому простота переходить у довершеність, а єдність тканини, крою і оздоби одного виробу гармонійно доповнює художні вартості іншого у комплексі народного вбрання. Куртка, кафтан та катанка за кроєм, використанням фабричних тканин та способом оздоблення перегукуються із міщанським одягом, тоді як плахта і полотнянка – суто народні компоненти народного вбрання. Доцільним було б продовження і поглиблення вивчення полотняного одягу із виділенням територіальної специфіки між окремими районами Опілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Р. П. Энциклопедия моды / Р. П. Андреева. – СПб. : Литература, 1997. – 416 с.
2. Білан М. С. Український стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмашук. – Львів : Фенікс, 2000. – 326 с.
3. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка (етнографічний аспект) / Л. Булгакова-Ситник. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2010. – 336 с.
4. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Хв. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 356 с.
5. Волков Хв. Этнографические особенности украинского народа / Хв. Волков // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Том II. – Отд. 4. – Петроград : Типография т-ва Общественная польза, 1916. – С. 455–647.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Том II / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1991. – 448 с.
7. Головацкий Я. Ф. О костюмахъ или народномъ убранствѣ русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и Сѣверовосточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – Петроградъ: Въ типографіи А. А. Краевскаго (Литейная, дом № 38), 1868. – 67 с.
8. Головацкий Я. Ф. О народной одеждѣ и убранствѣ Рисиновъ или Русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгрии / Я. Ф. Головацкий. – Спб. : Типографія В. Киршбаума, 1877. – 85 с.
9. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України / І. Гургула. – К. : Мистецтво, 1966. – 78 с.
10. Захарчук-Чугай Р. З. Українська народна вишивка (західні області України) / Р. З. Захарчук-Чугай. – К. : Наукова думка, 1988. – 192 с.
11. Кирчів Р. Ф. Етнографічно-фольклорна діяльність “Руської трійці” / Р. Ф. Кирчів. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. – 422 с.
12. Космина О. Традиційне вбрання українців. Т. I. Лісостеп – степ / О. Космина. – К. : Балтія-друк, 2013. – 160 с.
13. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін. – К. : Либідь, 1993. – 228 с.
14. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 140. Спр. 15/л. Чехович С. В. Вишивальниці Городоцького району. – 28 арк.

15. Маслова Г. С. Народная одежда русских, украинцев и белорусов в XIX – начале XX в. / Г. С. Маслова // Восточнославянский этнографический сборник. – М. : Изд-во Академии Наук СССР, 1956. – С. 543–757.
16. Матейко К. Український народний одяг / К. Матейко. – К. : Наукова думка, 1977. – 224 с.
17. Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник / К. Матейко. – К. : Наукова думка, 1996. – 195 с.
18. Ніколаєва Т. Історія українського костюма / Т. Ніколаєва. – К. : Либідь, 1996. – 176 с.
19. Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. – К. : Дніпро, 2005. – 320 с.
20. Познанский Б. Одежда Малороссовъ / Б. Познанский // Труды двѣнадцатаго археологического съезда въ Харьковѣ, 1902. Томъ III. – Москва, 1905. – С. 178–210.
21. Січинський В. Чужинці про Україну / В. Січинський. – Авгсбург : Видання Петра Павловича, 1946. – 96 с.
22. Стельмащук Г. Народне вбрання мешканців Опілля / Г. Стельмащук // Голешів в історії, культурі та людських долях: історико-краєзнавчі нариси, спогади / [Упоряд. Ф. Романович, Р. Яців]. – Львів : Простір-М, 2014. – С. 152–155.
23. Стельмащук Г. Регіональні риси традиційного вбрання українців XIX – початку XX ст. / Г. Стельмащук // Українське народознавство / [За ред. С. П. Павлука, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва]. – Львів : Фенікс, 1994. – С. 518–546.
24. Українське народне мистецтво. Вбрання / [під заг. ред. К. Г. Гуслистого]. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – 325 с.
25. Чугай Р. В. Народне декоративне мистецтво Яворівщини / Р. В. Чугай. – К. : Наукова думка, 1979. – 142 с.
26. Fischer A. Rusini. Zarys etnografji Rusi z tablicami i 33 ilustracjami / A. Fischer. – Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1928. – 192 s.
27. Kolberg O. Dzieła wszystkie. T. 56. Ruś Czerwona. Część I / O. Kolberg. – Wrocław–Poznań : Polskie towarzystwo ludoznawcze, 1976. – 446 s.
28. Zawadzki W. Obrazy Rusi Czerwonej / W. Zawadzki. – Poznań : J. K. Zupański, 1869. – 80 s.

REFERENCES

1. Andreeva, R. P. (1997), *Encyklopedia mody* [Encyclopedia of Fashion], St. Petersburg, Literatura. (in Russian).
2. Bilan, M. S. and Stelmaschuk, G. G. (2000), *Ukrainskyi strii* [Ukrainian Costume], Lviv, Fenix. (in Ukrainian).
3. Bulgakova-Sytnyk, L. (2010), *Podilska narodna vyshyvka (etnografichnyi aspekt)* [Podillia's Folk Embroidery (Ethnographic Aspect)], Kamianets-Podilskyi, Medobory-2006. (in Ukrainian).
4. Vovk, Ph. (1995), *Studii z ukrainskoi etnografii ta antropologii* [Ukrainian Ethnography and Anthropology Studies], Kyiv, Mystectvo. (in Ukrainian).
5. Volkov, Ph. (1916), *Etnograficheskie ocobennosti ukrainskogo naroda* [Ethnographic Features of the Ukrainian People], *Ukrainskyi narod v ego proshlom i nastoyashchem* [Ukrainian People in Their Past and Present], Vol. II, Petrograd, Obcshestvennaya polza, pp. 455–647. (in Russian).
6. Voropai, O. (1991), *Zvychai nashogo narodu. Etnografichnyi narys* [Tradition of Our People. Ethnographic Essay], Vol. II, Kyiv, Oberig. (in Ukrainian).
7. Golovatskyi, Ja. F. (1868), *O kostiumah ili narodnom ubranstve rusinov ili russkih v Galichine i Severovostochnoi Vengrii* [About Costumes or Folk Clothes Ukrainians People from Galicia and North Eastern Hungary], Petrograd, A. A. Krayevsky. (in Russian).
8. Golovatskyi, Ja. F. (1877), *O kostiumah ili narodnom ubranstve rusinov ili russkih v Galichine i Severovostochnoi Vengrii* [About Costumes or Folk Clothes Ukrainians People from Galicia and North Eastern Hungary], St. Petersburg, V. Kirshbaum. (in Russian).

9. Gurgula, I. (1966), *Narodne mystectvo zakhidnykh oblastei Ukrainy* [The Folk Art of Western Regions of Ukraine], Kyiv, Mystectvo. (in Ukrainian).
10. Zakharchuk-Chuhai, R. Z. (1988), *Ukrainska narodna vyshyvka (zakhidni oblasti Ukrainy)* [Ukrainian Folk Embroidery (Western Regions of Ukraine)], Kyiv, Naukova Dumka. (in Ukrainian).
11. Kyrchiv, R. F. (2011), *Etnografichno-folklorna diialnist "Ruskoi triitsi"* [Ethnographic and Folklore Activities of "Ruska Triytsia"], Lviv, Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian).
12. Kosmyna, O. (2013), *Tradytsiine vbrania ukrainciv. T. I. Lisostep – step* [Traditional Clothes of Ukrainians. Vol. I. Forest-steppe – steppe], Kyiv, Baltia-druk. (in Ukrainian).
13. Naulko, V. I., Artiuh, L. F. and Gorlenko, V. F. (1993), *Kultura i pobut naseleння Ukrainy* [The Culture and Everyday Life of Ukrainian People], Kyiv, Lybid. (in Ukrainian).
14. *Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka* [Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk], fund 140, case 15/1. Chekhovych S. V. Embroiderers Horodok district. – 28 p.
15. Maslova, G. S. (1956), *Narodnaya odezhda rysskikh, ukraintsev i belorysov v XIX – nachale XX v.* [Russian, Ukrainian, Belorussian Folk Dress in the XIX – the early XX century], *Vostochnoslavianskyi etnographicheskyyi sbornik* [East Slavic Ethnographic Scientific Works], Moscow, Academy of Sciences of USSR, pp. 543–757. (in Russian).
16. Mateiko, K. (1977), *Ukrainskyi narodnyi odiag* [Ukrainian Folk Clothes], Kyiv, Naukova Dumka. (in Ukrainian).
17. Mateiko, K. (1996), *Ukrainskyi narodnyi odiag. Etnographichnyi slovnyk* [Ukrainian Folk Clothes. Ethnographic Dictionary], Kyiv, Naukova Dumka. (in Ukrainian).
18. Nikolayeva, T. (1996), *Istoria ukrainskogo kostiuma* [History of Ukrainian costume], Kyiv, Lubid. (in Ukrainian).
19. Nikolayeva, T. (2005), *Ukrainskyi kostium. Nadia na renesans* [Ukrainian costume. The Hope of Renaissance], Kyiv, Dnipro. (in Ukrainian).
20. Poznanskyi, B. (1905), *Odiezhda malorossov* [Maloross' clothes], *Trydu dvenadcatago arheologicheskago syezda v Kharkove* [The twelfth Archaeology Congress in Kharkiv Scientific Works], Vol. III, pp. 178–210. (in Russian).
21. Sichynskyi, V. (1946), *Chuzhyntsi pro Ukrainu* [Foreigner about Ukraine], Augsburg, Petro Pavlovych edition. (in Ukrainian).
22. Stelmashchyk, G. (2014), *Narodne vbrannia meshkantsiv Opillia* [Folk Clothes Opillia's Residents], *Goleshiv v istorii, kultury ta liudskyyh doliah: istoryko-krayeznavchi narysy, spogady* [Goleshiv in history, culture and human fates: historical and region studies essays, memoirs], Lviv, Prostir-M, – pp. 152–155. (in Ukrainian).
23. Stelmashchyk, G. (1994), *Regionalny rysy tradytsiynogo vbrannia ukrainciv XIX – pochatku XX st.* [Regional Feature of tradition clothes by Ukrainians in the XIX – the early XX century], *Ukrainske narodoznnavstvo* [Ukrainian Ethnology], Lviv, Fenix, pp. 518–546. (in Ukrainian).
24. Guslysty, K. G. (1961) *Ukrainske narodne mystectvo. Vbrannia.* [Ukrainian Folk Art. Clothes], Kyiv, Derzhavne vydavnytvo obrazotvorchogo mystectva i muzychnoi literatury USSR. (in Ukrainian).
25. Chygai, R. V. (1979), *Narodne dekoratyvne mystetstvo Yavorivshchyny* [Javoriv Region Folk Decorative Art], Kyiv, Naukova Dumka. (in Ukrainian).
26. Fischer, A. (1928), *Rusini. Zarys etnografji Rusi z tablicami i 33 ilustracjami* [Rusyny. Ethnography Essay with Tables and 33 Illustrations], Lviv–Warsaw–Krakow, Publisher national plant them. Ossolińskich. (in Polish).
27. Kolberg, O. (1976), *Dziela wszystkie. T. 56. Ruś Czerwona. Część I* [All Affairs. Vol. 52. Red Rus. Part I], Wrocław–Poznan, Polish Ethnological Society. (in Polish).
28. Zawadzki, W. (1869), *Obrazy Rusi Czerwonej* [Depictions of Red Rus], Poznan, J. K. Zupański. (in Polish).